

Drobný, Jaroslav

Právne a spoločenské postavenie moslimov v stredovekom Uhorsku v 11.-13. storočí

Religio. 2024, vol. 32, iss. 2, pp. 299-314

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/Rel2024-39153>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80716>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20241118

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Právne a spoločenské postavenie moslimov v stredovekom Uhorsku v 11.-13. storočí¹

JAROSLAV DROBNÝ

Od príchodu maďarských kmeňov do Karpatskej kotliny na prelome 9. a 10. stor. až do mongolského vpádu do Uhorska v rokoch 1241-1242 existovala na tomto území prosperujúca komunita moslimov východoeurópskeho pôvodu. O jej existencii máme údaje z rôznych kultúrnych okruhov: správy arabských zemepiscov i cestovateľov, zmienky v byzantských kronikách, aj legislatívne texty z Uhorského kráľovstva. Tieto údaje síce nepodávajú úplnú predstavu o vzniku, vývoji a zániku tejto komunity, no na ich základe môžeme vysloviť niekoľko domnieok a predpokladov aj o ich postavení v rámci usporiadania Uhorského kráľovstva. Napriek nesporne kresťanskému charakteru Uhorska, islamská komunita pretrvala až do 13. stor.

Pri analýze postavenia moslimskej menšiny v stredovekom kresťanskom štáte si môžeme pomôcť dielom Johna V. Tolana o právnych aspektoch týkajúcich sa kresťanov, moslimov a židov v stredovekých spoločnostiach a jeho dôkladným prieskumom komplexných a dynamických interakcií medzi týmito náboženskými skupinami. V diele Johna Victora Tolana nachádzame opis, ako boli náboženské menšiny integrované do širších spoločenských štruktúr, pričom zdôrazňuje prípady integrácie aj segregácie.² V niektorých kontextoch, ako napríklad na Pyrenejskom polostrove, došlo k úspešným pokusom menšinových skupín získať štatút obyvateľov alebo občanov, zatiaľ čo v iných prípadoch došlo k narastajúcej segregácii. Tolan skúma právne postavenie náboženských menšín v islamskom kontexte a porovnateľné štruktúry na kresťanských územiach. Zdôrazňuje, že právne rámce, ktorými sa riadia náboženské menšiny, neboli

1 Text vznikol v rámci grantu VEGA1/0731/22 *Islam na Slovensku v predosmanskom období*.

2 John Tolan, „Introduction“, in: Nora Berend – Youna Hameau-Masset – Capucine Nemo-Pekelman a kol. (eds.), *Religious Minorities in Christian, Jewish and Muslim Laws (5th–15th Centuries)*, Turnhout: Brepols 2017, 11-16.

ani zďaleka monolitické. Namiesto toho podliehali miestnym praktickým potrebám.³ Tolan tiež skúma presadzovanie a prekračovanie medzináboženských hraníc. Právne texty z tohto obdobia poukazujú na nepretržité snahy úradov regulovať medzináboženské vzťahy, najmä so zameraním na otázky konverzií, partnerstiev a sociálnych interakcií medzi rôznymi náboženskými skupinami. Tieto snahy odrážali širšie spoločenské napätie. Dôležitým aspektom Tolanovho výskumu je prístup k spravodlivosti pre menšinové komunity. Skúma mieru právnej autonómie udelenej týmto komunitám pri riešení vnútorných konfliktov a ich schopnosť zapojiť sa do väčšinového právneho systému. Tolanova práca kladie značný dôraz na historický kontext a vývoj právnych noriem. Tvrdí, že interakcie medzi právom a náboženskými menšinami treba chápať v rámci širších spoločenských zmien doby. Celkovo diela Johna V. Tolana poskytujú pochopenie toho, ako právne systémy v stredovekých kresťanských a moslimských spoločnostiach odrážali komplexnú realitu náboženskej rozmanitosti. Jeho práca ukazuje, že právne statusy neboli statické, ale skôr výsledkom prebiehajúcich diskusií, úprav a praktických úvah ovplyvnených väčšinovými aj menšinovými komunitami.

Právne texty, resp. cirkevné nariadenia upravujúce vzťah kresťanskej väčšiny k náboženským minoritám sú často súčasťou jedného celku, napriek tomu medzi menšinami rozlišujú, resp. prístup k týmto minoritám je rozličný. Postavenie moslimských menšín v stredovekých európskych štátoch bolo silne ovplyvnené spôsobom ich vzniku. Ak neberieme do úvahy prítomnosť malých skupín (či dokonca jednotlivcov) obchodníkov a kupcov, moslimské menšiny sa obmedzovali na okrajové územia latinskej Európy. V štátoch južnej Európy – Andalúzia a Sicília – bola moslimská minorita (v niektorých lokalitách v počiatočkoch možno dokonca majorita) dôsledkom expanzie kresťanských krajín; dovedené do dôsledkov to bolo porazené obyvateľstvo. Naopak, židia boli prítomní skoro vo všetkých kresťanských krajinách vtedajšej Európy, všeobecne neboli pre obyvateľstvo i pre cirkevné inštitúcie neznámi, ak už aj boli pokladaní za cudzích.

V Uhorsku však moslimovia neboli pozostatkom po predchádzajúcom štátnom útvaru s moslimskou vládou, išlo o prisťahovalcov pozvaných štátnou mocou, pričom môžeme predpokladať udelenie rôznych privilégií na ich „prilákanie“. Časť z nich môžeme považovať dokonca za „pôvodné“ obyvateľstvo, keďže sa prisťahovali spoločne so staromaďarskými kmeňmi, aj keď ich nevieme nijako špecifikovať, ani z moslimskej komunity

3 John Tolan, „The Legal Status of Religious Minorities in the Medieval Mediterranean World: A Comparative Study“, in: Michael Borgolte – Bernd Schneidmüller (eds.), *Hybride Kulturen im mittelalterlichen Europa/Hybride Cultures in Medieval Europe*, Berlin: Akademie Verlag 2010, 141-149.

(komunit) vyčleniť. Predpokladáme však, že po niekoľkých generáciách určite dochádzalo k asimilácii, musíme preto uvažovať hlavne o nových prisťahovalcoch.

Islam v predkresťanskom Uhorsku

Zmienku o moslimských obchodníkoch z krajiny Turkov (Uhorského kniežatstva) poznáme zo správy Ibrāhīma ibn Ja'qūba, andalúzskeho cestovateľa, ktorý v polovici 10. stor. navštívil Krakov i Prahu (o ktorých podal zároveň prvú historickú zmienku). Originálna Ibn Ja'qūbova správa sa nezachovala, poznáme ju iba z opisu andalúzskeho učenca Abū 'Ubajda al-Bakrīho z 11. stor. v jeho *Knihe ciest a kráľovstiev*. V tej istej knihe ale al-Bakrī spomína aj neobvyklé náboženské praktiky časti obyvateľov Uhorského kniežatstva. Podľa tejto zmienky môžeme usudzovať, že medzi maďarskými kmeňmi sa nachádzali vyznávači islamu, aj keď možno v nejakej synkretizovanej podobe.⁴ Konkrétne ich opisuje ako spoločenstvo, ktoré neuctieva modly, iba „jediného všemohúceho Boha“, má k nemu úctu i rešpekt. Zdržiavajú sa jedla z bravčového mäsa a zachovávajú tradičné obetné rituály, ktoré vykonávajú spaľovaním jedla počas modlitby. Opisuje ich ako presídlencov z Churasánu, kde má islam silné postavenie.⁵ Tieto turecké skupiny vykúpujú moslimov a židov, ktorí boli zajatí pri vojenských výpravách. Týchto vykúpených zajatcov potom dokonca za určitých okolností prijímajú medzi seba.⁶ Podobne aj ďalší arabský učenec, historik al-Mas'ūdī, pri opise nájazdov maďarských kmeňov na územie Byzantskej ríše spomína aj účasť moslimov pri týchto útokoch.⁷

Hoci al-Bakrīho správa pochádza z 11. stor., musíme predpokladať, že opisuje stav v polovici 10. stor., ešte pred christianizáciou starých Maďarov. Opisuje totiž slobodné vyznávanie islamu medzi maďarskými kmeňmi časťou ich členov. Treba ale brať do úvahy aj to, že mohlo ísť o skupiny (alebo jednotlivcov), ktoré boli islamizované len povrchno, pričom islamské tradície mohli miešať s pohanskými praktikami.

4 Jaroslav Drobný, „Islam v stredovekom Uhorsku“, in: Vincent Múcska – Lukáš Rybár – Daniela Rošková (eds.), *Stredná Európa v premenách času: štúdie k sociálnym dejinám 2*, Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2023, 252.

5 Autor pracoval so zdrojmi z 10. stor., jeho opis sa teda vzťahuje na túto dobu. Pri opise „presídlencov z Churasánu“ ide pravdepodobne o autorov omyl, oblasť Churasánu (dnešný východný Irán, západný Afganistan a južné Turkménsko) bola v opisovanej dobe etnicky perzská, resp. perzsko-arabská (čiastočne arabizovaná) až v 11. stor. sa tam začali sťahovať turecké kmene.

6 Abū 'Ubajd al-Bakrī, *Kitāb al-masālik wa al-mamālik*, André Ferré – Adrian van Leeuwen (eds.), Bajrūt: Dār al-ġarb al-islāmī 1992, 490.

7 Abū al-Ḥasan 'Alī ibn al-Ḥusajn ibn 'Alī al-Mas'ūdī, *Murūğ ad-ḡahab wa mā'adin al-ġawhar*, Bajrūt: Maktaba al-'asrija 2005, 153-154.

Islam v dobe christianizácie a „kryptomoslimovia“

Od konca 10. stor. až do konca 11. stor. sa nám správy o uhorských moslimoch vytrácajú, zároveň bolo v tomto období v Uhorsku badateľné značné úsilie kráľovskej moci o upevnenie kresťanstva. Z tohto obdobia máme informácie o príslušníkoch východoeurópskych (prevažne) turkických etník, ktoré presídlili na územie Uhorského kráľovstva (Kalízi, Pečenehovia, Bulhari, Kumáni...),⁸ kde slúžili vo vojsku uhorských kráľov. Islamské vierovyznanie síce u nich môžeme predpokladať, tieto informácie však špecifikujú len ich etnickú, nie náboženskú príslušnosť.⁹ Je ale možné uvažovať, že v rámci Uhorského kniežatstva a neskôr Uhorského kráľovstva stále existovali skupiny vyznávajúce islam.

Títo moslimskí veriaci, rovnako ako ostatné nekresťanské skupiny a pohania, boli v 11. stor. predmetom intenzívnych snáh o christianizáciu. Niektorí z nich odolali nátlaku na konverziu a stali sa cieľom osobitných právnych predpisov z konca 11. stor. Ďalšie podrobnejšie informácie o moslimoch, resp. o ich právnom postavení, sú totiž až z konca 11. stor., v zákonoch kráľa Ladislava,¹⁰ moslimovia sú v nich nazvaní izmaelitmi.¹¹ V pomerne krátkom čase na konci 11. a na začiatku 12. stor. sa uhorská kráľovská moc v spolupráci s cirkvou intenzívne usilovali o elimináciu pozostatkov islamu¹² z Uhorska. Keďže toto obdobie sa časovo zhoduje so začiatkom križiackych výprav, nemožno vylúčiť ani ich vplyv na vznik protimoslimskej legislatívy.¹³

Najstaršie legislatívne akty sú spájané už so Štefanom I., pričom predmetné zákony boli asi tvorené postupne po častiach a neskôr zhrnuté do zbierok. Zbierka zákonov kráľa Ladislava I. tak teda obsahuje aj zákony Šalamúna z roku 1064 či Gejzu I. z rokov 1074-1077.¹⁴

8 Podrobnejšie o nich Miloš Marek, *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*, Bratislava: Matica slovenská 2006, 260-352.

9 J. Drobný, „Islam v stredovekom Uhorsku...“, 253.

10 Levente Závodszy, *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai*, Budapest: Stephaneum 1904, 159.

11 Pomenovanie izmaelití pre moslimov pochádza z biblického mena Abrahámovho syna Izmaela. V uhorských stredovekých textoch má niekoľko podôb: *Hismaelita, Hismahelita, Ysmahelita, Ismahelita*. Keďže ide o náboženskú skupinu, jej pomenovanie je písané s malým začiatočným písmenom.

12 Samozrejme nie len islamu, všetkých nekresťanských vyznaní.

13 Nora Berend, „The Villainous Deeds of Ishmaelites: Muslim rites in Christian Hungary“, in: José Martínez Gázquez – John V. Tolan (eds.), *Ritus infidelium: Miradas interconfesionales sobre las prácticas religiosas en la Edad Media*, Madrid: Casa de Velázquez 2013, 247-259.

14 Nora Berend – József Laszlovszky – Béla Zsolt Szakács, „The kingdom of Hungary“, in: Nora Berend (ed.), *Christianization and the Rise of Christian Monarchy*, Cambridge: Cambridge University Press 2007, 333.

Na synode kresťanských prelátov, ktorá sa konala roku 1092 v Sabolči za predsedníctva kráľa Ladislava I. a ostrihomského arcibiskupa, bolo prijatých niekoľko desiatok zákonných článkov týkajúcich sa náboženstva a cirkvi. Témami bolo manželstvo kňazov, opatrenia proti osobám praktizujúcim pohanské rituály, pravidlá pre dodržiavanie nedeľného pokoja a cirkevných sviatkov, postihy za rušenie nedeľného kľudu, opatrenia proti opúšťaniu kostolov, účasť na bohoslužbách, tresty pre židov, ktorí by narúšali nedeľný pokoj, manželstvo medzi židmi a kresťanmi (tie bolo zakázané uzatvárať a už uzatvorené sa mali rozlúčiť) a konverzie moslimov na kresťanstvo. Táto legislatíva naznačuje tlak na christianizáciu.¹⁵

V týchto článkoch sa píše o pokrstených moslimoch, ktorí napriek krstu tajne vyznávajú svoju vieru: „O obchodníkoch, ktorí sa nazývajú izmaeliti. Keď sa zistí o obchodníkoch, ktorí sa nazývajú izmaeliti, že aj po krste k svojmu starému zákonu skrz obriezku sa vrátili, nech sa vzdialia od svojich sídiel oddelení do iných osád. A tí však, ktorí pred súdom sa ukážu ako bezúhonní, nech zostanú vo svojich osadách.“¹⁶ Keďže krstom obriezka u pokrstených moslimov nezmizne, bezúhonnými sú myslení pravdepodobne úprimní konvertiti prvej generácie.¹⁷ Neúprimní konvertiti však majú byť presídlené mimo svoju komunitu.

V časti týchto predpisov sú uvedené konkrétne pravidlá týkajúce sa židovskej komunity, najmä v súvislosti s manželstvami medzi kresťanskými ženami a židovskými mužmi a v prípadoch, keď židia vlastnili kresťanských otrokov alebo majetok. Tento špecifický odkaz zdôrazňuje prísne regulácie, ktoré boli uplatňované voči židovskej populácii. Porovnaním predpisov týkajúcich sa izmaelitov a židov si však všimneme, že hrozba trestu sa vzťahuje len na pokresťančených moslimov, nie na židov. Môže to naznačovať, že návrat k pôvodnému náboženstvu (alebo jeho tajné praktizovanie) bol židom tolerovaný? Alebo v krajine nežili christianizovaní židia? Toto nie je vylúčené. Možno predpokladať, že nejaké staršie, v súčasnosti neznáme predpisy, prikazovali moslimským „obchodníkom nazývaným izmaelitmi“ konverziu na kresťanstvo. Nie všetci však tieto predpisy rešpektovali a niektorí sa vrátili k svojmu pôvodnému náboženstvu. Títo tajní moslimovia čelili hrozbe, že budú musieť opustiť svoje dediny a presťahovať sa inde, ale mali možnosť obhájiť sa pred súdom, ak boli neoprávnene obvinení z tajného vyznávania islamskej viery. Zdá sa, že takéto krivé obvinenia boli bežné. To však neplatilo pre židov, pretože im nehrozil trest za návrat k ich pôvodnej viere. Prečo? Naopak, podľa nasledujúceho ustanovenia manželstvo medzi izmaelitmi a kresťanskými

15 N. Berend, „The kingdom of Hungary...“, 333-334.

16 Pavol Ratkoš, *Naše dejiny v prameňoch*, Bratislava: SPN 1971, 31.

17 J. Drobny, „Islam v stredovekom Uhorsku...“, 254.

ženami nie je zakázané a neexistuje ani žiadna pokuta. Boli teda takéto manželstvá bežné? Prečo teda boli bežné u židov?

Z týchto dvoch ustanovení sa dá možno aj usudzovať, že uhorská oficiálna štátna moc (ak už nehovoríme priamo o kráľovi) niekedy zamieňala židov a moslimov. Predpisy, ktoré sa týkajú len izmaelitov, by sa predsa mali vzťahovať aj na židov a naopak, ustanovenia, kde sú zmienení len židia, by logicky mali platiť aj pre izmaelitov. Tieto pojmy sa teda zamieňali? Možno áno, ale pravdepodobnejšie nie. Môžeme sa domnievať, že nešlo o zámenu alebo prekryvanie sa pojmov judeus a izmaelita, ale skôr o indíciu, že islam v tomto období čelil v Uhorsku existenčnej hrozbe. V Uhorsku v tej dobe neexistovali oficiálne žiadni moslimovia, aspoň nie uznaní štátom. Štátna moc poznala iba takzvaných izmaelitov (obchodníkov, ktorí boli nazývaní izmaelitami) a pre nich platil trest za návrat k ich pôvodnej viere. Dokonca mierny trest za návrat „k svojmu starému zákonu prostredníctvom obriezky“ po krste naznačuje, že to ani nebolo tak veľmi o islamskej viere ako skôr o tradíciách a zvyklostiach. Naopak, židia ako inoverci boli stále tolerovaní. Preto nemohlo dôjsť k situácii, že by moslim mal kresťanskú manželku – už byť moslimom bolo protizákonné a mal by byť za to potrestaný.

Ak porovnáme politiku uhorskej štátnej moci voči moslimom k politike voči židom, vidíme menej tolerantný prístup. Kým politika voči židom je viac segregáčna,¹⁸ v prípade moslimov boli silnejšie tlaky na asimiláciu.¹⁹

Ladislav zvolal synodu, ktorá posilnila cirkevnú a kráľovskú spoluprácu, ale zároveň zdôraznila určitú nezávislosť od Ríma.²⁰ Za jeho nástupcu Kolomana sa vzťahy s pápežským stolcom navrátili do nekonfrontačného stavu,²¹ s čím možno súvisí sprísňovanie protimoslimskej legislatívy na prelome 11. a 12. stor. Zákony kráľa Kolomana týkajúce sa izmaelitov nachádzame v štyroch zákonných článkoch:

Ak niekto odhalí izmaelitov, ktorí porušovali pôst, nejedli bravčovinu, vykonávali rituálne umývanie sa alebo inak prejavovali príslušnosť k islamu, mali byť poslaní pred súd. Udavač dostal časť ich majetku.

Každá osada izmaelitov bola nútená postaviť a udržiavať kostol. Polovica osady sa musela vysťahovať a usadiť v inej, nie izmaelitskej osade.

Dcéry izmaelitov sa museli vydávať iba za osoby nie izmaelitského pôvodu.

Izmaeliti museli pri pohostení ponúkať iba bravčovinu a sami ju aj jesť.²²

18 Vincent Múcska, *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*, Bratislava: Univerzita Komenského 2004, 111.

19 V. Múcska, *Uhorsko a cirkevné reformy...*, 112.

20 Zoltan J. Kosztoľnyik, „The Relations of Four Eleventh-Century Hungarian Kings with Rome in the Light of Papal Letters“, *Church History* 46/1, 1977, 33-47: 42-43.

21 Z. J. Kosztoľnyik, „The Relations...“, 44.

22 L. Závodszyk, *A Szent István, Szent László...*, 189-190.

Prvá kniha nariadení kráľa Kolomana zakazujúca židom obchodovať s kresťanskými otrokmi,²³ povoľuje im iba pohanských otrokov. Druhá kniha nariadení kráľa Kolomana má dokonca celú kapitolu venovanú vzťahom kresťanov a židov,²⁴ ich vzájomným obchodným vzťahom či riešeniu sporov medzi nimi, no žiadnu zmienku o moslimoch. Pojem izmaelita sa tam evidentne vzťahuje iba na pokrstených, resp. ku kresťanstvu privedených bývalých moslimov. Moslimov, ktorí očividne v tej dobe existovali iba v hlbokoj „illegalite“.

Na legislatívne počiny z prelomu 11. a 12. stor. sa môžeme pozrieť aj optikou vzťahu kráľovskej moci a cirkvi v tomto období. Sabolčskú synodu v roku 1092 a Prvý ostrihomský koncil v roku 1100 môžeme chápať aj ako príklady toho, ako uhorskí panovníci ovplyvňovali cirkevné koncily. Prijaté opatrenia sa často prelínali so štátnymi záležitosťami, pričom niektoré ustanovenia odporovali gregoriánskym reformám – napríklad Prvý ostrihomský koncil umožnil službu ženatým biskupom, ak žili oddelene od svojich manželiek. Druhý ostrihomský koncil v roku 1112 znamenal postupný posun k cirkevnej nezávislosti a akceptovaniu reforiem ovplyvnených Svätou stolicou. Tento koncil odrážal silnejšie dodržiavanie gregoriánskych reforiem, napríklad vynútil prísnejšie pravidlá celibátu pre duchovných a upravil formu sobáša s dôrazom na jeho slávenie v kostole. Neskorší Tretí koncil v Ostrihome v roku 1169 posilnil vylúčenie svetského vplyvu a zosúladenie maďarských praktík s univerzálnymi cirkevnými reformami. Táto integrácia pomohla uhorskej cirkvi vytvoriť nezávislejšiu a disciplinovanejšiu cirkevnú štruktúru, v súlade s vtedajšími štandardami latinskej cirkvi.²⁵

Moslimskí bojovníci so slobodou vierovyznania

Tento stav pretrvával aj v nasledujúcich desaťročiach, zároveň sa ale v Uhorsku objavila nová skupina moslimov. Ešte v polovici 12. stor., ako nám dosvedčuje arabský cestovateľ Abū Ḥāmid al-Ġarnāī, sú v Uhorsku moslimovia sčasti utláčanou menšinou, ktorá musí svoje náboženstvo vyznávať tajne.

Sú odvážni a mnohpočetní. Ich krajina, ktorá je známa ako Unqārīja, má sedemdesiatosem miest a každé má mnoho pevností a usadlostí, sadov, dedín, hôr a húštin.

23 *Ibid.*, 192.

24 *Ibid.*, 195-196.

25 Szabolcs Anzelm Szuromi, „The Influence of the Universal and Particular Conciliar Discipline on the Hungarian Conciliar Legislation in the 11th-13th Century“, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Historyczne* 143/3, 2016, 463-479: 475.

Žijú tam tisíce synov al-Maġāribu, je ich bezpočet a tisíce potomkov Chórezmijcov,²⁶ tiež sa nedajú spočítať. Potomkovia Chórezmijcov slúžia kráľovi, predstierajú, že sú kresťanmi, islam zatajujú.²⁷

No popri tejto skupine je v Uhorsku ďalšia, ktorá, naopak, bez prenasledovanie vyznáva islamskú vieru: „Potomkovia al-Maġāribu neslúžia kresťanom, iba vo vojnách, preto vyznávajú islam verejne.“²⁸

Môžeme preto konštatovať, že v prvej polovici dvanásteho storočia znamenalo Uhorsko príchod novej vlny moslimských prisťahovalcov, ktorí si pravdepodobne vďaka svojej účasti v uhorskom vojsku mohli dovoliť slobodu vyznávať vlastné náboženstvo. Takáto charakteristika by sa dala vzťahovať hlavne na Pečenehov. Po presídlení Maďarov do strednej Európy Pečenehovia opakovane prechádzali cez Karpaty a napádali starých nepriateľov v ich novej domovine. Zlepšenie vzťahov medzi starými Maďarmi a Pečenehami nastalo niekedy pred polovicou 10. stor.,²⁹ keď začali podnikáť spoločné nájazdy na Balkán a aj do západnej Európy. Jeden z týchto nájazdov spomína aj Mas'ūdī. Celkom pozoruhodná informácia o spojení s Pečenehami naznačuje, že vzťah medzi nimi a starými Maďarmi po vytlačení Maďarov za Karpaty nadobudol novú podobu a z nezmieriiteľného nepriateľstva sa postúpilo k občasnému spojenectvu za účelom efektívnejšieho drancovania v krajinách bohatších susedov.

V Karpatskej kotline sa prví Pečenehovia usadili počas vlády kniežata Zoltána (907-945), ktorý ich usadil predovšetkým na západe na obranu pohraničia. V druhej polovici 10. stor. sa začali usádzať aj v iných častiach krajiny. Začiatkom 11. stor. sa podľa al-Bakrīho Pečenehovia vo svojej vlasti čiastočne islamizovali.³⁰ Od polovice 12. stor., keď sa veľká časť pečenežských sídiel východne od Karpát dostala pod tlak Kumánov, Pečenehovia sa čoraz častejšie presúvali do Uhorska, pričom väčšina z nich sa usadila v Sedmohradsku. V 11. a 12. stor. sa mnoho Pečenehov usadilo aj na juhu Kyjevskej Rusi, kde v spojení s ruskými kniežatami chránili hranice. Iní Pečenehovia naopak ako spojenci byzantských cisárov bojovali proti ruským kniežatám a podunajským Bulharom. V 12. stor. však nakoniec podľahli Kumánom. Samozrejme, nemožno tvrdiť, že všetci Pečenehovia boli moslimami. Moslimovia pravdepodobne tvorili len men-

26 Al-Ġarnāfi do Uhorska pricestoval cez Chórezm, bol teda oboznámený s tamojšou etnickou situáciou. Pravdepodobne jazyková príbuznosť uhorských moslimov s v Chórezme usadenými Oguzami ho viedla k tvrdeniu, že sú to „potomkovia Chórezmijcov“.

27 Jaroslav Drobný, *Arabské správy o islamizovaných etnikách v Karpatskej kotline v 9. - 13. storočí* [dizertačná práca], Bratislava: Univerzita Komenského 2013, 53.

28 *Ibid.*, 53.

29 Péter Tóth, „Pecheneg - Hungarian Reconciliation after the Defeat at Riade“, *Analele Universității din Oradea, Istorie – Arheologie* 19, 2009, 23-29.

30 A. al-Bakrī, *Kitāb al-masālik*..., 445-446.

šiu časť tohto etnika. O ich islamizácii až na území Uhorska je taktiež zbytočné špekulovať. Dynamická situácia medzi nomádskymi kmeňmi v eurázijskej stepi je v podstate zárukou etnickej rozmanitosti (ale zároveň príbuznosti) medzi uhorskými moslimami pochádzajúcimi z tejto oblasti.

Dvojaký právny status

Je nutné ale zvážiť nielen pôvod týchto moslimov, ale aj ich rozdielny právny status. Nie je prekvapujúce, že časť moslimov musela tajiť svoje vyznanie, skôr aj neskôr dochádzalo k zavádzaniu protimoslimských zákonov. Zaujímavejšia je ale sloboda vyznania druhej skupiny. Na akom základe sa k nim štátna moc správala benevolentnejšie? Boli mimo kráľovskej služby a teda osobne slobodní? Alebo naopak, náboženskú slobodu im zaručovala služba kráľovi? Ako je možné, že ich vyznanie cirkev i štát tolerovali? Práve medzi týmito slobodnými moslimami al-Garnāṭī strávil celý svoj pobyt v Uhorsku. Opísal ich ako povrchných vyznávačov islamu (poniektorí z nich nemali dokonca ani znalosť piatkových modlitieb a kázni), ktorí si potrebovali znovu osvojiť základy svojej viery; v čom im bol výrazne nápomocný. Je možné predpokladať, že sa stal náboženským lídrom uhorskej moslimskej komunity alebo aspoň tej jej časti, ktorá mala slobodu verejne sa k svojej viere hlásiť. Túto pozíciu si zrejme získal vďaka svojmu vzdelaniu, ktoré bolo (hlavne v porovnaní s úrovňou poznania islamských zákonov medzi uhorskými moslimami) výnimočné. Na druhej strane však spomína aj takých, ktorí ovládali arabčinu. Veľmi podrobne sa zmieňoval, priam zdôrazňoval význam, aký mali títo slobodní moslimovia pre kráľovské vojsko. Úplne naopak nás však o bojovej morálke Pečenehov informuje (aj keď s odstupom dvoch stor.) *Obrázková kronika*, ktorá o bitke Geju II. s Rakúšanmi píše, že „zlí Pečenehovia a hanební Sikuli sa razom všetci rozprchli ako ovce pred vlkmi“.³¹

Spomínal uhorských moslimských zajatcov z predchádzajúcich konfrontácií, ktorých musel byzantský cisár na základe mierovej dohody poslať späť do Uhorska. Spomína ale aj anatólskych moslimov, žoldnierov z Rúmskeho sultanátu, ktorí bojovali v byzantskej armáde a ktorí padli do uhorského zajatia. Uhorského kráľa Geju II. opísal ako spravodlivého vládcu, nakloneného moslimom, aj napriek odporu cirkevných hodnostárov. Zaujímavo opísal svoje stretnutie s týmto kráľom:

Keď sa dopočul, že som zakázal moslimom piť víno a povolil ženy a štyri otrokyne, povedal: Nie je to rozumné, pretože víno posilňuje telo. No mnoho žien oslabuje telo i myseľ, islamské náboženstvo je nerozumné. Povedal som tlmočníkovi: Povedz kráľovi: Právo moslimov nie je ako právo kresťanov a kresťan pije víno po jedle na-

miesto vody a neopije sa, posilňuje ho to. No moslim, ktorý pije víno, sa chce len čo najviac opiť, tráti rozum, stáva sa (akoby) bláznivým, pácha násilie, vraždí, vzdáva sa viery, nič dobré pre neho. Stráca svoju zbraň i koňa, vydáva peniaze žiadajúc pôžitky. Sú to tvoji vojaci, ak im nariadiš výpravu, a nemajú koňa, zbraň, peniaze, stratiac ich v pijatike, čo s takým vojakom? Zabiješ ho, zmlátiš, vyženieš, alebo mu dáš koňa, zbraň a stratí ich znova. No pokiaľ ide o otrokyne a ženy, moslimovia ich potrebujú pre horlivú náтуру. A taktiež sú to tvoji vojaci, ak budú mať veľa detí, ty budeš mať veľa vojakov. I povedal: počúvajte tohto starca, lebo je múdry. Žeňte sa, s kým sa vám páči, nebránim vám v tom. Tento kráľ sa sporil s kňazmi, tento kráľ mal rád moslimov, schválil ich manželstvá.³²

Z tohto opisu sa zdá byť jasné, že kráľ Gejza napriek odporu kresťanského duchovenstva – a na radu Abū Ḥāmida al-Ġarnāṭīho – schválil svojim moslimským vojakom mnohoženstvo (aj keď z textu nie je jasné, či sa sporil s kresťanskými kňazmi kvôli tomuto mnohoženstvu, kvôli svojej náklonnosti k moslimom, alebo z akéhokoľvek iného dôvodu).

Al-Ġarnāṭīho nám farbisto opísal, ako si kráľ Gejza vážil moslimských bojovníkov. Uhorské pramene ale k tomuto mlčia. Nemáme žiadne informácie o tom, že by uhorská kráľovská moc tolerovala či dokonca protežovala moslimských bojovníkov. Z 12. stor. ale nemáme ani opačné správy, ktoré by naznačovali utlačanie, či prenasledovanie moslimov – okrem zmienky o „kryptomoslimoch“ od toho istého al-Ġarnāṭīho.

„Zlatý vek“ islamu v Uhorsku

Iné to ale bolo na počiatku 13. stor. Arabský zemepisec Jāqūt al-Ḥamawī niekedy v druhom desaťročí 13. stor. stretol skupinu uhorských moslimov v Aleppe a toto stretnutie opísal vo svojom Slovníku krajín:³³ „Sme moslimovia, poddaní ich kráľa, žijúci na jeho území v asi tridsiatich dedinách. Avšak kráľ Uhrov nám neumožňuje ohradiť ich múrmi zo strachu z našej neposlušnosti.“³⁴

Z jeho opisu je zjavné, že táto skupina patrila k „slobodným“ moslimom. Bojovníkom, ktorí mohli slobodne vyznávať svoje náboženstvo. Zároveň je ale veľmi dôležitá pasáž o etnickej príslušnosti týchto moslimov: „náš jazyk je jazykom Frankov, naše odevy sú ich odevmi. Slúžime s nimi vo vojsku a napádame s nimi každú skupinu, pretože nebojujú s nikým okrem nepriateľov islamu.“³⁵

Žiaden latinský zdroj vyslovene neuvádza, že by uhorskými moslimami boli iba príslušníci pomocných etník, resp. nájomní bojovníci z východných stepí. Latinské zdroje prevažne hovoria buď o etnickej, alebo o náboženskej

32 J. Drobný, *Arabské správy...*, 56.

33 Šihāb ad-Dīn Jāqūt al-Ḥamawī, *Muḡam al-buldān*, Bajrūt: Dār Sādir 1995, 383-385.

34 J. Drobný, *Arabské správy...*, 67.

35 *Ibid.*, 67.

príslušnosti. Nijako nevymedzujú príslušnosť k islamu iba na niektoré etniká, ale ani naopak, neoznačujú žiadne etnikum iba za vyznávačov islamu. Žiada sa preto napísať, že etnickú a náboženskú identitu prísne odlišujú. Naopak, arabské zdroje niekoľkokrát vyslovene uvádzajú, že uhorskí moslimovia sa od uhorských kresťanov nelíšia jazykom. Dokonca ani al-Ġarnāṭī, ktorý Uhorsko osobne navštívil, nijako zvlášť etnickú odlišnosť moslimov od ostatných obyvateľov Uhorska nezdôrazňuje, napriek tomu, že ju naznačuje. Avšak aj ten náznak hovorí skôr o pôvode (*abnā' al-maġāriba, abnā' al-ḥwārizmīja*), než o jazykovej realite. Etnikum sa vymedzuje jazykovo, preto uhorských moslimov, ktorí hovorili (asi) maďarsky, bez ohľadu na ich pôvod, musíme pokladať za Maďarov. Rovnako, ak boli nejakí moslimovia usadení v oblastiach s prevažujúcim nemaďarským etnikom a asimilovali sa tam, musíme ich už považovať za príslušníkov toho ktorého konkrétneho etnika.

V Uhorsku sú moslimovia, o ktorých očitý svedok hovorí ako o potomkoch Maġribčanov a o ktorých ale všetci bádatelia predpokladajú, že to boli Pečenehovia. A potom sú tam moslimovia z Chórezmu, ktorí musia svoje náboženské presvedčenie zatajovať (podľa toho istého svedka) napriek tomu, že pravdepodobne sa tam dostali spoločne s Pečenehami (keďže podľa al-Bakriho žili medzi Pečenehami).³⁶ Asi by bolo vhodné prestať uvažovať o etnickom pôvode týchto skupín a začať uvažovať o dvoch právnych postaveniach moslimov v Uhorsku. Samozrejme, prestať uvažovať o etnickom pôvode netreba brať doslova, len prestaneme uvažovať o týchto dvoch skupinách (moslimoch tolerovaných a moslimoch utláčaných) ako o dvoch etnických skupinách. Oveľa pravdepodobnejšie je, že etnické zloženie oboch skupín bolo rôznorodé, ak aj nie rovnaké u oboch, tak podobné.³⁷

Ak ale uvažujeme o dvojacom právnom postavení moslimov, vyvstáva ďalší problém. Prečo má jedna skupina právo vyznávať vlastné náboženstvo (a ak nie právo, tak je to aspoň tolerované, resp. netrestané) a druhá skupina, naopak, je nútená k tajnému vyznávaniu kultu? Pričom tieto skupiny podľa al-Ġarnāṭīho správ delí pôvod alebo skôr iba tradícia pôvodu – maġribský pôvod uhorských moslimov môžeme samozrejme zavrhnúť. Môžeme vari na základe dvoch tradícií pôvodu naozaj uvažovať aj o dvoch právnych statusoch? Na základe uhorskej dobovej legislatívy nič také tvrdiť nemôžeme. Tá sa vyjadruje k moslimom ako k celku.

O období približne druhej polovice 12. stor. a prvej polovice 13. stor. (určite však o prvej tretine 13. stor.) môžeme hovoriť ako o zlatej ére islamu

36 A. al-Bakrī, *Kitāb al-masālik*..., 446.

37 J. Drobný, *Arabské správy*..., 118.

v Uhorsku.³⁸ Z tohto obdobia pochádzajú podstatné informácie o prítomnosti islamu v Uhorsku, ktoré sú zachytené v korešpondencii medzi pápežskou kúriou a uhorským kráľom, ako aj s členmi jeho rodiny, vrátane kráľovnej, a s vysokými cirkevnými funkcionármi. Pápež Honorius III. sa vo svojom liste z roku 1218 obrátil na uhorskú kráľovnú, zmieňujúc saracénov v okolí Pešti, a v roku 1221 jej zaslal ďalšiu správu, v ktorej uvádza, že medzi jej poddanými je veľké množstvo moslimov.³⁹ V rovnakom roku vyjadril kritiku voči kráľovi Ondrejovi v liste,⁴⁰ poukazujúc na to, že v Uhorsku žijú kresťanskí otroci pod moslimskými, kresťanstvu nepriateľskými, pánmi.

Mnoho dedín Pečenehov daroval kráľ už v 11. stor. kláštorným inštitúciám, ktoré odvtedy mali právomoc nad týmito dedinami. Ďalšie osady sa dostali pod jurisdikciu palatína.⁴¹ Konverzia a asimilácia týchto usadených Pečenehov (ale aj a iných nomádov) bola asi rýchlejšia. Naopak, moslimovia pod priamou jurisdikciou kráľa boli zároveň pod jeho ochranou. Platili daň ako priamy dôsledok ich postavenia chránených nekresťanov.⁴² Niektorí moslimovia patrili pod právomoc kráľovnej Uhorska a platili dane jej. To bolo asi príčinou korešpondencie pápeža Honoria III. s kráľovnou. Neboli jej otrokmi, no ich závislosť na kráľovnej nejako musela súvisieť s právnym postavením týchto moslimov. Ak tvrdenia v korešpondencii nie sú prehnané, toto právne postavenie dokonca lákalo ku konverziám na islam – ako keby bolo výhodnejšie byť moslimom.⁴³ Pravdepodobne však išlo o dezinterpretáciu reality; práva a povinnosti moslimov pod priamou jurisdikciou kráľa a kráľovnej pravdepodobne iba boli definované, čím sa moslimovia ocitli vo výhodnejšom postavení ako iné skupiny, ktoré podliehali svojim pánom. Neznamenalo to žiadnu výnimočnú priazeň, a už vôbec nie uprednostňovanie moslimov pred kresťanmi.⁴⁴

38 J. Drobný, „Islam v stredovekom Uhorsku...“, 256.

39 György Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, Tom. 3, Vol. 1*, Budaë: Typis Typogr. Regiae Unversitatis Vngaricae 1829, 312.

40 G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae... 3, I*, 313-314.

41 Nora Berend – Przemysław Urbańczyk – Przemysław Wiszewski, *Central Europe in the High Middle Ages: Bohemia, Hungary, and Poland, c. 900-c. 1300*, Cambridge: Cambridge University Press 2013, 256-257.

42 Nora Berend, *At the Gate of Christendom. Jews, Muslims and 'Pagans' in Medieval Hungary, c. 1000-c. 1300*, Cambridge: Cambridge University Press 2001, 85.

43 N. Berend, *At the Gate of Christendom...*, 86.

44 *Ibid.*, 87.

Návrat protimoslimskej legislatívy

Doba týchto sťažností zo strany cirkvi sa zhoduje s dobou, kedy podáva správu o moslimoch v Uhorsku Jāqūt.⁴⁵ Situácia vyvrcholila v roku 1222 vydaním Zlatej buly kráľa Ondreja II., v ktorej zakázal pôsobenie moslimov (a židov) v dôležitých úradoch. V článku 24 sa píše: „Komorskými županmi, mincovníkmi, soľníkmi a mýtnikmi nech sú urodzení kráľovstva, izmaeliti a židia sa nimi stať nemôžu.“⁴⁶

Nariadenia Zlatej buly môžeme z jednej strany pokladať za pokračovanie protimoslimskej (a tiež protižidovskej) legislatívy, avšak z druhej strany môže byť aj dôkazom o rezignácii štátnej moci na potlačanie týchto nekresťanov. Na rozdiel od zákonov z prelomu 11. a 12. stor, ktoré trestali prejavy islamskej príslušnosti, resp. návrat konvertitov k pôvodnej viere, v týchto nariadeniach sa štát „iba“ snaží zabrániť prístupu moslimov (a židov) do dôležitých úradov.⁴⁷

Tieto zákonné obmedzenia boli pravdepodobne reakciou na situáciu, keď sa moslimovia (a židia) v týchto úradoch nachádzali. V uhorskom peňažníctve a mincovníctve naozaj badáme silné islamské vplyvy. Sociálno-ekonomické zmeny v 11. a 12. stor. podnietili nárast významu peňažnej výmeny a s ňou spojených finančných transakcií s použitím úroku. Nekresťanskí bankári využili túto výmenu a prebrali riadenie finančných operácií, čo vyvolalo reakcie zo strany uhorskej cirkvi. Úloha moslimských finančníkov v Uhorsku bola úzko spojená s ich schopnosťou zabezpečiť výmenu tovarov medzi miestom svojho pôsobenia a miestom svojho pôvodu. Po tatárskom vpáde a prerušení obchodných trás medzi strednou Európou a strednou Áziou sa však strácajú dôvody aj možnosti pre ďalšie pôsobenie moslimských obchodníkov v Uhorsku. Naopak, Židia, ktorí zabezpečovali tovarovú aj peňažnú výmenu hlavne s európskym Západom, si udržali svoju úlohu a v nasledujúcom období úplne nahradili moslimských finančníkov.⁴⁸

Napriek zákonom, ktoré obmedzovali moslimský živel v hospodárskej činnosti, nám latinské správy z tej doby hovoria o konverziách⁴⁹ kresťanov na islam, čo nesmierne znepokojovalo hlavne cirkevných predstaviteľov. V ich korešpondencii z rokov 1231 a 1232 nachádzame sťažnosti a horeko-

45 J. Drobný, *Arabské správy...*, 87.

46 Vladimír Segeš – Božena Šedová, *Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/2. 1000 – 1387*, Bratislava: Vojenský historický ústav 2011, 68.

47 J. Drobný, „Islam v stredovekom Uhorsku...“, 256.

48 Jaroslav Drobný, „Islam a moslimovia v slovenských dejinách“, *Studia Academica Slovaca: prednášky 52. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*, Bratislava: Univerzita Komenského 2016, 63-64.

49 György Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, Tom. 4, Vol. 2.*, Budae: Typis Typogr. Regiae Vniversitatis Vngaricae 1829, 295.

vane nad konaním moslimov a židov, ktorí získavajú vysoké posty a zotročujú kresťanské obyvateľstvo.⁵⁰ Od roku 1235 sú moslimovia vystavení povinnosti odvádzať cirkevný desiatok, aj napriek tomu, že nie sú kresťanmi...

Avšak v Berežskej zmluve z roku 1233 už môžeme vidieť návrat k prísnej protimoslimskej (a protižidovskej) legislatíve, keď sa kráľ dokonca zaväzuje vydať nariadenie, aby sa židia a moslimovia odlišovali od kresťanov nejakým znamením.⁵¹ Tieto nariadenia môžeme taktiež zaradiť do kontextu vzťahov medzi uhorskou štátnou mocou a pápežskou stolicou, ktoré boli v prvej polovici 13. stor. charakterizované spoluprácou i konfliktom, neustálym hľadaním rovnováhy. Počas tohto obdobia sa pápežská stolica (pápeži Innocent III. a Honorius III.) snažila posilniť svoju autoritu. Zlatá bula Ondreja II., ktorá obmedzovala kráľovskú moc a posilňovala práva šľachty a cirkvi, bola čiastočne výsledkom tlaku pápežskej stolice. Ondrej II. mal opakovane konflikty s pápežskými legátmi, ktorí sa snažili uplatniť pápežskú autoritu v Uhorsku. Giacomo Pecoraria, pápežský legát v Uhorsku v rokoch 1232-1234, bol vyslaný riešiť konflikty medzi kráľom Ondrejom II. a uhorským duchovenstvom, ktoré nebolo spokojné s politikou kráľa. Bol sprostredkovateľom medzi kráľom a duchovenstvom, presadzoval ustanovenia Zlatej buly z roku 1231 a riešil rôzne cirkevné spory. Nakoniec legát presadil zmluvu z Berehova, obnovil duchovné výsady a ukončil exkomunikáciu kráľovskej rodiny.⁵² Napriek konfliktom sa teda podarilo posilniť autonómiu cirkevných inštitúcií v Uhorsku a zlepšiť ich organizáciu a disciplínu. Nariadenia proti moslimom boli iba dôsledkom.

Zánik moslimskej komunity v Uhorsku

Mongolský vpád do Uhorska v polovici 13. stor. mal pravdepodobne zničujúci dopad na jeho obyvateľstvo, vrátane islamskej komunity. Pri zvážení zmienky Jāqūta o neopevnených osadách uhorských moslimov musíme brať do úvahy, že tieto osady, bez primeranej ochrany, boli počas mongolského vpádu vystavené skaze. Mongolské vojská boli známe svojou brutalitou, je preto logické predpokladať, že sa sídla „slobodných“ moslimov-bojovníkov stali obeťami mongolského vpádu. Bez prítomnosti „slobodných“ moslimov sa nemohla komunita „kryptomoslimov“ dlhodobo udržať a najneskôr do konca 13. stor. islam v Uhorsku vymizol.

50 G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae...* 4, 2, 241-242.

51 Richard Marsina (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae, Tomus I*, Bratislava: Academia scientiarum Slovaca 1971, 296.

52 Gergely Kiss, „When the Papal Legate Is Not Well Received: Confrontations Between the Papal and Royal Governments in Thirteenth Century Hungary“, *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis XII*, 2023, 59-75: 63-65.

V období po tatárskom vpáde sa informácie o moslimoch zo zdrojov latinských aj východných vytrácajú. Máme len jednu významnú zmienku, ktorá pochádza od českého kráľa Přemysla Otakara II., ktorý po bitke pri Kressenburne informoval pápeža o zložení uhorského kráľovského vojska. V tomto liste dvakrát spomína prítomnosť moslimov medzi uhorskými bojovníkmi, pričom ich označuje termínmi „Bezzenninorum“ a „Ismaelitarum“.⁵³

Záver

Môžeme konštatovať, že aj keď nemáme presné informácie o násilnej christianizácii moslimov v Uhorsku v 11. stor., kráľovská moc a cirkev pokladali za nutné prenasledovať a trestať návrat k pôvodnému vyznaniu u christianizovaných moslimov. Opakovanie a sprísňovanie protimoslimskej legislatívy naznačuje, že nebola účinná a stále bolo v krajine veľa tajných moslimov. Tento stav pretrvával minimálne do polovice 12. stor., keď však popri tajných moslimoch máme hodnoverné dôkazy o slobode vyznania pre veľkú komunitu moslimských bojovníkov. Môžeme sa domnievať, že od polovice 12. stor. do začiatku 13. stor. pokračovalo obdobie tolerancie, aspoň pre časť moslimov. Strácajú sa správy o potláčaní islamu či o trestaní návratu k islamu. V situácii prítomnosti nie marginálnej skupiny, ktorým kráľovská moc tolerovala ich vierovyznanie, asi nebolo prakticky možné dodržiavanie akejkoľvek protimoslimskej legislatívy vynucovať. Začiatkom 13. stor. už môžeme hovoriť o prosperujúcej komunite, nemáme žiadne správy o nutnosti tajiť príslušnosť k islamu. Cirkevná i kráľovská moc žiadnych bývalých moslimov neregistruje, snaží sa iba regulovať prístup moslimov slobodne vyznávajúcich islam k významným úradom v kráľovskej administratíve, pričom ich samotná príslušnosť k islamu zostáva viac-menej ignorovaná. Napriek neskoršiemu sprísneniu týchto nariadení, stále sa týkali skutočných inovercov, nie nekresťanov navonok pokrstených. Nemáme však správy o účinnosti týchto nariadení, musíme sa skôr domnievať, že situáciu s inovercami „vyriešil“ až vpád Mongolov.

53 György Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tom. 4, Vol. 3*, Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Vngaricae 1829, 15.

SUMMARY

Anti-Muslim Legislation in Medieval Hungary in the 11th - 13th Centuries

The text provides an overview of the state's attitude towards the Muslim community in medieval Hungary between the 11th and 13th centuries. Based on the reports of Arab historians, geographers, and travelers, as well as legislative texts from the Kingdom of Hungary, the article aims to delineate the individual phases of persecution, regulation, and tolerance of the state towards Muslims. From the beginning of the 11th century, coinciding with the Christianization of Hungary, we lack specific legislation targeting Muslims; however, their position was likely influenced by the general policy and attitudes of the kingdom toward non-Christian minorities. Legislation from the late 11th century penalized manifestations of Christianized Muslims (as well as Jews) reverting to their original religion. Early 12th-century laws criminalized Muslim customs and regulated the majority population's interactions with former Muslims. Throughout the 12th century, religious and ethnic diversity increased in Hungary, potentially leading to a more tolerant attitude toward the Muslim population later on. However, we do not have documents from this period that explicitly define their legal status and social position.

From the mid-12th century, Arabic reports describe the dual status of Muslims in Hungary: there were secret (former) Muslims and those who practiced their faith openly. Thus, Islam was tolerated to a certain extent. By the early 13th century, Arabic accounts portray a prosperous rather than a persecuted community. This change in perception is confirmed by correspondence between the papal curia and the Hungarian royal court, and by Hungarian legislation from the first third of the 13th century, which directly addressed Muslims. This legislation attempted to regulate their involvement in the royal administration but largely overlooked their religious affiliation.

Keywords: Islam in medieval Hungary; Izmaelites; Saracens; medieval legislation; Abū Ḥāmid al-Ġarnāṭī

Department of Classical and Semitic Philology
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava
Gondova 2
811 02 Bratislava 1
Slovakia

JAROSLAV DROBNÝ
jaroslav.drobný@uniba.sk